

ĽUDOVÝ ODEV POD TATRAMI

PODTATRANSKÉ MŮZEUM POPRAD

ROK 1988

Predná strana: DEVA Z MENGUSOVIEC

Zadná strana: MLĀDENEC Z MENGUSOVIEC

NA CESTU

Poznávanie ľudovej kultúry nabáda nás preniknúť do jej zákonitosti, odhaľovaniu vzťahov, vnútorných funkcií, dešifrovania jednoduchého, ale mnohovýznamného jazyka.

Medzi základné znaky ľudovej kultúry patrí i ľudový odev, ktorého bohatstvo a rôznorodosť predstavuje nesmierne bohatstvo nášho národa, zrejme v takom množstve, ako sú zastúpené piesne, zvyky i obyčaje.

Už v dávnej minulosti tak bývalo, že ľud vytváral v každej obci iný kroj a ku každej príležitosti iné doplnky kroja, cez ktoré sa rozoznával vek nositeľa, ale i jeho citová prítomnosť v radosť či žiaľ, i jeho sviatočné a prozaické pracovné chvíle. Aj cez ľudový odev vzdával človek úctu práci i oslave. K lúčnym prácam vyťahoval odev polosviatočný, aby krása kroja snúbila sa s bohatstvom kvetov a tráv, ktoré boli často inšpiračným zdrojom tvorcu ľudového odevu. Keď roľník viezol obilie do mlyna, obliekal si šat dôstojný, aby vzdal aj týmto spôsobom úctu novému chlebu.

Za týmto pocitovým a harmonizujúcim horizontom ozýva sa i dnes jednotiacia filozofia potreby elementárnych predpokladov ľudského života, prostá múdrosť existenčných úkonov, návykov aj cez oblečenie človeka v každodennej potrebe, zapadajúcej do citlivého povedomia kolektívu.

Aj Popradský okres je bohatý na rôznorodosť ľudového odevu, ktorý nebol komplexne spracovaný v žiadnej odbornej či obrazovej publikácii. Cítíme aj my jeho postupné vytrácanie z bežného života, ktoré ide zákonite s technickým prerodom našich dedín a často jeho funkčnosť by prekážala pri technických a mechanických výkonoch svojho nositeľa.

Z tohoto dôvodu sa rozhodlo Podtatranské múzeum v Poprade zachytiť obrazom nielen ľudový odev vo svojej sviatočnej či pracovnej kráse, ale i jeho nositeľov a tvorcov. K plneniu tejto úlohy pristupujeme vo vedomí, že po čase bude aj rekonštrukcia problémom, ak by ľudový odev mal byť zakomponovaný do prostredia, času i atmosféry, do ktorej patrí.

Podtatranské múzeum bude každým rokom v rámci Zamagurských folklórnych slávností v Červenom Kláštore predstavovať takouto formou aj ďalšie oblasti hmotnej i duchovnej kultúry nášho ľudu. Chce, aby po ľudovom odevu sa predstavili doznievajúca ľudová architektúra našich dedín, výročné zvyky a obyčaje, ale i nositelia a uchovávatelia tradícií nášho ľudu, speváci, tanečníci, remeselníci zanikajúcich remesiel, rezbári a ďalší.

Aj keď skromná obrázková publikácia sa o ďalšie roky obohatí novým národopisným materiálom, bude svedectvom života ľudu v našich podtatranských obciach. Bude z nich voňať *Vôňa domoviny*, pod ktorým názvom ich budeme v tejto edícii každým rokom vydávať.

PhDr. PETER ŠVORC

Odev patrí medzi základné prejavy hmotnej kultúry ľudskej spoločnosti. Počiatky odievenia tkvejú hlboko v začiatkoch existencie ľudstva. Život človeka od najstarších čias bol úzko spätý s prírodou. Je preto pochopiteľné, že aj surovinu na výrobu odevu hľadal vo svojej bezprostrednej blízkosti. Boli to najmä kožušiny a kože zvierat získané lovom, neskôr ľanové a konopné plátno. Najstaršími dokladmi o spracovaní textilných vlákien sú archeologické nálezy praslenov a zvyšky kože a kožušín. Čiastočnú, veľmi nejasnú predstavu o odevu z obdobia 3. až 13. storočia nám umožňujú urobiť nálezy kovových gombíkov, spôn a spínadiel. Cenným zdrojom informácií sú aj písomné pramene - listiny, cestopisy, súpisy a ikonografia.

ĽUDOVÝ ODEV V PODTATRANSKEJ OBLASTI

Charakter oblečenia podtatranskej oblasti do polovice 13. storočia sa nelíšil od odevu susedných území. Prvým historicky doloženým odevom z nášho územia je košeloovitý odev z ľanového plátna. Dokladá ho ranogotická maľba v rímskokatolíckom kostole vo Veľkej Lomnici asi z roku 1320.

Podtatranský ľud po dlhé stáročia bol nositeľom tradičných archaických foriem, len pozvoľna sa meniacich v priebehu histórie. Pôvodné, doma vyrábané ľanové plátno, kožušiny a kože, boli dlho základným a takmer jediným materiálom na zhotovenie odevných súčiastok.

S príchodom nových osadníkov v 12. a 13. storočí (najmä Nemcov) sa začína na našom území meniť etnická skladba, čo sa odzrkadlilo aj v odevu. Pribudli nové druhy materiálu a s tým súvisiace strihy a doplnky.

Rozvoj remesiel bol ďalším činiteľom, ktorý ovplyvnil vývoj ľudového odevu - ľud postupne začal dopĺňať svoj odev aj o výrobky remeselníkov.

Ďalším z faktorov, ktorý mal veľký vplyv na vývoj ľudového odevu, bola valašská kolonizácia a rozšírenie chovu oviec. Súkno sa stalo nepotrúdateľným materiálom na zhotovovanie odevných súčiastok.

Vývoj ovejnej kultúry bol priamo závislý od sociálno-hospodárskych podmienok života ľudu v jednotlivých obdobiach. Nepriaznivá hospodárska situácia znamenala stagnáciu vo vývoji ľudového odevu, nútila zotrvať pri výrobe tradičných materiálov. Nezanedbateľnou brzdou vývoja boli aj mnohé vrchnostenské zákazy, ktorých cieľom bolo udržať rozdiely v odevu jednotlivých spoločenských vrstiev.

K podstatnejším zmenám v ľudovom odevu došlo v 19. storočí, kedy sa začali s obľubou kupovať manufaktúrne vyrábané materiály, hlavne na ženské odevné súčiastky. V tomto období dochádza k diferenciácii v odevu roľníkov, vyplývajúcej z ekonomického a spoločenského postavenia jednotlivca v spoločnosti.

Ľudový odev pod Tatrami bol ovplyvnený aj založením továrne na výrobu ľanových výrobkov v Kežmarku a bavlnárskej textilky v Ružomberku.

V medzivojnovom období dochádza k ďalším zmenám v ľudovom odevu. Dedinské obyvateľstvo čoraz častejšie hľadá prácu mimo hospodárstva, v rozvíjajúcom sa priemysle. Práca v nových podmienkach si však často vyžadovala nové materiály, po novom riešené strihy - biele súkenné nohavice podliehali rýchlemu ušpineniu, široké rukávy prekážali pri práci v továrni. Príčiny, pre ktoré sa hľadali nové materiály, tkveli aj v nedostatku domácich surovín a materiálov na zhotovenie odevu.

Ďalším významným medzníkom vo vývoji ľudového odevu bola kolektivizácia poľnohospodárstva a zánik súkromného vlastníctva pôdy. Nedostatok ľanového a vlneného vlákna bol spojený s úpadkom výroby plátna a súkna. Na postupný úpadok tradičného ľudového odevu mal vplyv aj vzrastajúci nezáujem dedinského obyvateľstva, najmä mladej generácie.

ODEVNÉ OBLASTI V POPRADSKOM OKRESE

Dlhodobý historický vývoj ľudového odevu v súčinnosti s ďalšími činiteľmi (geografickými, administratívnymi, náboženskými, národnostnými, sociálnymi) mal vplyv na postupné formovanie mnohých odevných oblastí.

Napriek tomu, že ľudový odev v oblastiach nášho okresu má mnoho jednotlivých elementov, k čomu prispela i menej vyvinutá výšivková výzdoba, môžeme vyčleniť niekoľko menších odevných oblastí, ktoré sa líšia medzi sebou predovšet-

kým účesmi i čepcami žien, menej výzdobnými prvkami (výšivka, jej technika, ornamentika, farebnosť, kompozícia). V mužskom odevu sú markantnejšie rozdiely v obradovom odevu.

Pri vytváraní jednotlivých odevných oblastí bola dôležitá, hoci nie vždy určujúca, geografická poloha jednotlivých obcí, ich administratívne začlenenie do etnických alebo kmeňových spoločenstiev a neskôr feudálnych panstiev a žúp, ktoré hospodársky i administratívne do značnej miery určovali život poddaných.

Ľudový odev v Liptovskej Tepličke nesie hornoliptovské a čiastočne i horehronské prvky, medzi ktorými tvorí akýsi prechod.

Štrbu a Šuňavu charakterizuje odev typický pre horný Liptov.

Obce Batizovce, Gerlachov, Lučivná, Mengusovce, Štôla sú v odevu prechodnou oblasťou medzi Liptovom a Spišom.

Samostatnú oblasť tvoria obce Hranovnica, Spišské Bystré, Kravany a Vikar-tovce s takmer jednotným odevom.

Odev obce Vernár je podvariantom horehronského ľudového odevu. Niektorými odevnými prvkami tvorí prechod k spišskému odevu.

Ďalšie odevné oblasti ľudového odevu sa nachádzajú v severnej časti nášho okresu. Je to oblasť Zamaguria a nepríliš vzdialené obce Ždiar a Lendak. V mužskom odevu týchto oblastí nachádzame mnoho spoločných prvkov aj s odevom goralských obcí na Orave a s goralmi na poľskej strane Tatier.

ODEVNÉ SÚČASTI

Ľudový odev ako celok sa vyznačuje malým množstvom odevných súčastí, z ktorých mnohé sú spoločné pre mužov aj pre ženy.

K vývoju najstarším súčiastkam v mužskom odevu patrí plátená košeľa a plátené gata, ktoré sprvu plnili funkciu spodného i vrchného odevu. Neskôr funkciu vrchného odevu, pokrývajúceho dolnú časť tela, prevzali nohavice zhotovené zo súkna. Na košeľu sa obliekal kožuštek bez rukávov (brusľak).

Základnou odevnou súčiastkou ženského odevu na našom území bola dlhá, po kolená siahajúca kašeľa, obdobného strihu ako mužská, doplnená sukňou. Spodných sukien sa obliekalo podľa potreby aj niekoľko. Vrchné košele mali dlhé rukávy, boli z ľanového plátna, neskôr sa šili z kupovaných materiálov. Vrchné sukne boli z domáceho plátna jednofarebné, neskôr potlačené (z modrotlačového plátna - zapúšťaná kyďľa. V zagagurských obciach sa zhotovovali aj z doma utkaného drillichu, všeobecne známeho pod pojmom kanafaska. V neskoršom období sa používali aj továrnsky vyrábané materiály. Na sukni nosili ženy zástery, ktoré sa líšili nielen použitým materiálom, ale aj strihom. Vývojovo novšou súčasťou ženského odevu je živôtik (lajblik), ktorý prenikol najskôr do sviatočného odevu a neskôr aj do pracovného. Obdobne aj muži nosili lajblíky, a to ako súčasť sviatočného odevu. Ženské živôtky sa šili z drahých látok (kaš-

mír, brokát, atlas), mužské z modrého a čierneho súkna. Na ochranu pred nepriaznivými klimatickými podmienkami nosili ženy a muži značné množstvo vrchných odevných súčastí, ktoré boli zhotovené z hrubších a teplejších materiálov, najmä z kožušiny a zo súkna.

Obuv v minulosti bola veľmi jednoduchá. Pôvodom medzi najstaršie druhy obuvi patria krpce, ktoré sa zhotovovali z kože, a zo súkna robené kolčúny. Zo súkna sa zhotovovali aj kapce. Čižmy z čiernej kože medzi dedinským obyvateľstvom sa ujali až koncom 19. storočia ako sviatočná obuv.

Neodmysliteľnou súčasťou ľudového odevu bol účes a pokrytie hlavy. V úprave vlasov a pokrytí hlavy sa najmarkantnejšie prejavuje znakovosť ľudového odevu. Účes a pokrytie hlavy boli determinované faktormi regionálnymi, vekovými i rodinným stavom. Slobodné dievčatá si zaplietali vlasy do vrkoča, do ktorého si vpletali rôzne tkanice a stuhy. Na sviatočné príležitosti nosili partu, ktorá bola znakom ich dospelosti. Vydaté ženy si upravovali vlasy pomocou tkaníc a rôznych podložiek do jednorohých alebo dvojrohých tvarov. Účes žien pokrýval čepiec, ktorý bol prispôbený tvaru účesu.

V ľudovom odevu našli svoje uplatnenie aj niektoré doplnky. Veľmi významnú funkciu v mužskom odevu mal opasok, ktorý chránil telo v drieku nielen proti zime, ale aj proti úrazom pri ťažkej práci. Ochrannú funkciu mali i zápästky, ktoré mali upevňovať a hriať ruky v zápästí. Medzi ďalšie doplnky mužského odevu

patrili rôzne gombíky, pracky, spinky, pe-
rá na klobúky a p. Najrozšírenejším do-
plnkom ženského odevu boli najmä rôz-
nofarebné stuhy. Uväzovali sa do vrko-
čov, na čepce, na party a pod. Oblúbené
a rozšírené boli aj korále rôzneho druhu.

DETSKÝ ODEV

Oblečenie pre deti sa šilo zo starších,
obnosených súčastí odevu dospelých. Pre
menšie deti bol charakteristický odev ko-
šeľovitého typu, a to tak pre dievčatá,
ako aj pre chlapcov. Až v šiestich ro-
koch života dostávali deti odev, ktorý
bol totožný s odevom dospelých. Na hla-
ve nosili deti čepčky, často až do 3 - 5
rokov.

ZÁVER

V súčasnosti tradičný ľudový odev sa
nosí už iba v niektorých obciach Poprad-
ského okresu. Nositeľkami tohto odevu
sú však väčšinou už iba staršie ženy. Vý-

nimkou je obec Lendak, kde ľudový odev
nosia v súčasnosti aj príslušníci mladšej
generácie, a to tak sviatočný, ako aj ob-
radový (sobáš).

Cieľom tejto práce bolo poukázať v
stručnosti na vývoj ľudového odevu v
podtatranskej oblasti a zároveň podať
obraz značnej regionálnej variability, kto-
rá vyplývala zo zákonitostí historického
vývoja. O nápaditosti a bohatstve odev-
nej kultúry v obciach Popradského okre-
su svedčí bohatá ilustračná časť.

Prom. etnografka Anieľa Vančová

LITERATÚRA:

- Slovensko, Ľud II. časť, Bratislava 1975
Nosařová, V.: Slovenský ľudový odev, Martin 1983
Olejník, J.: Ľud pod Tatrami, Martin 1978
Švorc, P.: Štrba, Košice 1979
Michálek, J. a kol.: Liptovská Teplička, Košice 1973
Podolák J. a kol.: Zamagurie, Košice 1972
-

◀ Ženich a nevesta v Liptovskej Tepličky

◀◀ Odev mladej ženy z Liptovskej Tepličky

▼ Ženy v „polosviatočnom“ odeve z Liptovskej Tepličky

Malá žena zo Štrby ▶

Odev starejších zo Štrby ▶▶

Ženích a nevesta zo Štrby ▼

◀ Odev staršej ženy zo Šuňavy

◀◀ Žena s batohom zo Šuňavy

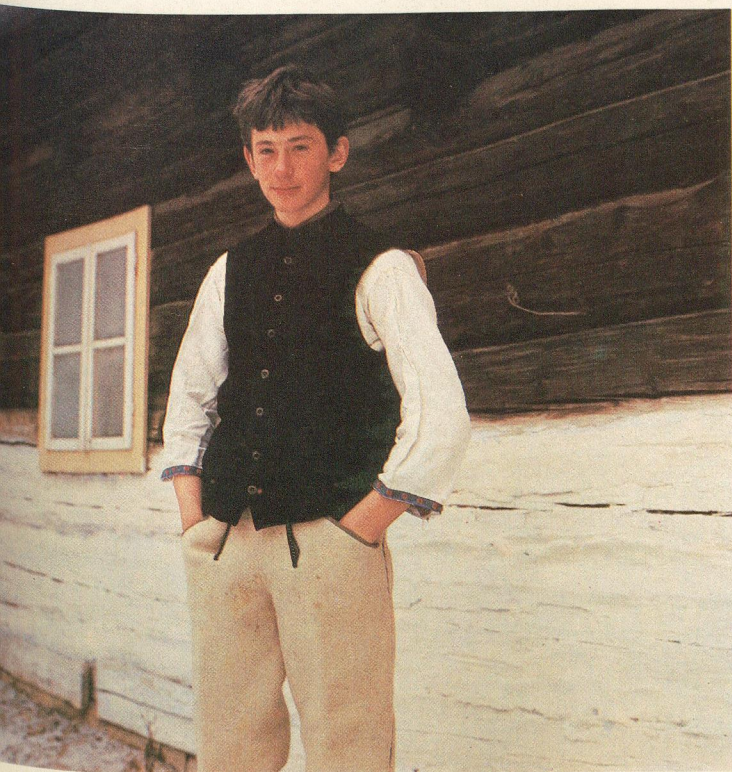
▼ Detský odev z Batizoviec

Odev staršej ženy z Vernára ▶

Žena z Vernára v interiéri ▶▶

Chlapčenský odev z Vikartoviec ▼

◀ Sviatočný odev ženy z Osturne

◀◀ Žena v kožušku z Osturne

▼ Mládenc z Osturne

Sviatočný odev mladej ženy z Lendaku ▶

(Záver spredu a zozadu) ▶▶

Starší muž s chlapcom z Lendaku ▼

◀ Detský odev zo Ždiaru

◀◀ Družba zo Ždiaru

▼ Sviatočný odev muža a ženy zo Ždiaru

ČO VRŠOK PREJDEŠ, INÝ KROJ NĀJDEŠ.
VEKY VEKOM - GENERĀCIE GENERĀCIĀM ODO-
VZDĀVALI HRIVNU CITLIVĚHO VNĪMANIA PRĪRODY.
Z PRĪRODY PRENĀŠAL ČLOVEK KRĀSU KVETOV
DO VÝŠIVIEK SVOJHO KROJA. SUKNE RIASIL PODĽA
SČERENÝCH VŮD, FARBU NA OPLECKĀ VYBERAL
Z VEČERNÝCH ZŮR A FARBU NA ČEPCE A PARTY
Z DŮHY PO MĀJOVOM DAŽDI.
HRDĚ KLOBŮKY ZDOBIL PEROM ORLA, CHVOJKOU
JEDLINY I KYTIČKOU Z LESNÝCH ČERVENÝCH
JAHŮD.
STELESNIL KRĀSY PRĪRODY V SAMOM SEBE.

Ľudový odev pod Tatrami

Obrazová publikácia vydaná pri príležitosti XII. ročníka Zamagurských folklórnych slávností v Červenom Kláštore

Zodpovedný redaktor: PhDr. Peter Švorc ● Zostavovateľka a autorka textu: prom etn. Anieľa Vančová ● Autorka fotografií: Mária Baranová ● Grafická úprava: Anton Földeš, Ladislav Mordavský ● Vydalo: Podtatranské múzeum v Poprade ● Náklad: 3000 výtlačkov ● Číslo povolenia ONV odb. kultúry 13/88 ● Vytlačili: Duklianske tlačiarne Prešov, prev. Poprad